

uopšte nije bavila. Teško je dati prava objašnjenja za to, ali naši se historičari ne odlučuju na istoriografsku obradu tih pitanja. Generacija mlađih istraživača pristupa toj problematici s manje opreza i nastoji istražiti i objasniti spoljnu politiku Jugoslavije posle drugoga svetskog rata u totalitetu svetskih zbivanja što je jedino moguće a moglo bi se reći i pravilno, jer bilo kakva regionalizacija spoljne politike Jugoslavije krije u sebi opasnost da se upadne u zamku zabluda. Serija dokumenata, čiji je prvi tom pred nama, nadamo se da će podstaći nova istraživanja i zainteresovati istraživače za tu tešku istoriografsku problematiku.

Izvesni priređivački nedostaci uočljivi su na što treba ukazati kako se ne bi ponovili u narednim tomovima. I pored svih ograda iznesenih u predgovoru o izboru dokumenta smatramo da je u zbornik neopravdano uvršteno prilično, za tu problematiku, beznačajnih dokumenata. To se pre svega odnosi na razna, ne sva, saopštenja Tanjuga, a posebno na ona koja su objavljena u povodu potpisivanja ugovora ili slično. Tako se desilo da je objavljen tekst nekog ugovora i uz njega saopštenje Tanjuga koje ne donosi nikakve dodatne podatke važne za sam događaj. Kriterijum za izbor dokumenata treba pooštriti odnosno dosledno primeniti, jer teško je prihvatiti da se u takvom zborniku objavljuje zdravica u čijem je tekstu teško pronaći podatak relevantan za spoljnu politiku Jugoslavije. Napomene iza dokumenata ponekad su preopširne, a mnoge bi bile suviše ako bi se u imenskom registru uz ime i prezime svake ličnosti dopisala i njezina funkcija u periodu koji tom hronološki zahvata.

Prvi tom spoljnopolitičkih dokumenata nagoveštava značajan naučni i kulturni pothvat na čijoj bi realizaciji trebalo istrajati.

Enes Milak

*GLAVNI ŠTAB NOV I PO HRVATSKE 1941—1945.
DOKUMENTI 1941, Zagreb 1983, 662 str.*

Potkraj 1983. godine Zavod za ONO i DSZ SRH i Republički štab TO SRH izdali su u povodu trideset pete godišnjice formiranja Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske prvu knjigu dokumenata GŠ Hrvatske koja obuhvaća 1941. godinu. U narednim godinama treba da iziđu dokumenti do kraja rata 1945. godine. Inicijator je toga projekta Republički štab TO SRH. Imenovan je i Savjet istraživačkog projekta koji sačinjavaju najistaknutiji organizatori ustanaka u Hrvatskoj. Prvi predsjednik toga odbora bio je do svoje smrti dr Vladimir Bakarić. Istraživanje, odabiranje i pripremu za štampanje obavio je P. Čimbur.

Knjiga sadrži na 662 stranice 240 dokumenata koji se u međusobnom skladu kronološki nadovezuju i pomno odabrani čine zajedno sadržajnu cjelinu. Na kraju knjige nalazi se registar osobnih imena, registar geografskih naziva, registar vojnih jedinica (grupa, vodova, četa, bataljona, odreda, logora, brigada, štabova, glavnih štabova NOV i PO, VŠ NOV i PO, ustaško-domobranskih i četničkih jedinica).

Od ukupno 240 dokumenata u knjizi je objavljen 31 dokument upućen iz CK KPJ i VŠ NOV i POJ rukovodstvu KPH i GŠH. Dokumenti se odnose na organizaciju i razvoj oružane borbe u Hrvatskoj. Među ostalim, to su: Zaključci svibanjskog savjetovanja KPJ, Uputstvo o ciljevima, organizaciji i zadacima NOP odreda Jugoslavije, Zaključci savjetovanja VŠ NOV i POJ s predstavnicima štabova i komandi NOP odreda Jugoslavije održanog u Stolicama, Direktiva vojnog rukovodstva pri CK KPH o stvaranju, učvršćivanju i međusobnom povezivanju partizanskih štabova i jedinica, Direktiva vojnom rukovodstvu pri CK KPH o stvaranju, učvršćivanju i međusobnom povezivanju partizanskih štabova i jedinica i štabova, Direktiva o širem uključivanju hrvatskog naroda u NOB. Tu je i studija J. Broza Tita »Strategija i taktika oružanog ustanka« koja je uvrštena kao prvi dokument knjige. U njoj se odgovara na pitanje što je ustanak i obrazlaže odnos marksista prema ustanku, taktici uličnih borbi i daju upute što treba znati i čega se treba pridržavati pri dizanju ustanka, organizaciji borbenih odreda te o ulozi seljaštva i vojske u ustanku. Između ostalog se ističe da se velika historijska pitanja mogu riješiti samo silom a organizacija sile u suvremenoj borbi vojna je organizacija. Vrijedno je istaći da je studija pisana u veljači 1941. godine a pročitana kao predavanje u školi CK KPJ koja je radila u toku veljače i ožujka 1941. Sadržaj studije upućuje na zaključak da su se komunisti Jugoslavije i prije okupacije pripremali za ustanak.

U Proglasu CK KPJ upućenom narodima Jugoslavije u povodu okupacije ocjenjuje se novonastala situacija u zemlji te ističe niz političkih i praktičnih mjera koje treba poduzeti da bi se osigurala uspješna borba protiv agresora. Ukazuje se, uz ostalo, na uzroke kapitulacije Kraljevine Jugoslavije. Uzroci se smatraju višestrukim a osnovni je (kako se ističe) povezanost Jugoslavije sa silama Osovine i anglo-francuskom buržoazijom što je dovelo do povezivanja interesa vladajuće klase stare Jugoslavije s interesima tih snaga a ne s nacionalnim interesima naroda Jugoslavije.

Zaključci svibanjskog savjetovanja KPJ razrađuju osnovne smjernice za dizanje ustanka a u njima se daju i osnovne vojnoorganizacione pripreme. Savjetovanje je objasnilo uzroke tragedije koja je zadesila narode Jugoslavije, ukazalo na nasilje i teror okupatora te na ulogu Partije u nastaloj situaciji.

Knjiga donosi i više dokumenata koji se odnose na dizanje ustanka a upućivao ih je CK KPJ narodima Jugoslavije prvenstveno u povodu napada Njemačke na SSSR. Proglasi analiziraju događaje u zemlji i svijetu, pozivajući narode Jugoslavije da se pripreme za pružanje otpora.

Značajno mjesto među tim dokumentima pripada Proglasu CK KPJ koji je upućen narodima Jugoslavije u povodu napada Njemačke na SSSR. Uz navedeni dokument nalazi se i Proglas CK KPJ upućen narodima Jugoslavije u kojem ih se poziva da bez odgađanja prijeđu na oružanu borbu, na ustanak protiv okupatora (12. VII 1941). Proglas se obraća svim narodima, svim radnicima i seljacima, svim građanima Jugoslavije, svoj omladini Jugoslavije.

Više dokumenata odnosi se na organiziranje oružane borbe i formiranje vojnih jedinica i njihovih komandi kao što su: Uputstvo GŠ NOP odreda Jugoslavije o ciljevima, organizaciji i zadacima NOP odreda (10. VIII 1941), Direktiva komandanta NOP odreda Jugoslavije J. Broza Tita Operativnom vojnom rukovodstvu pri CK KPH o stvaranju, učvršćivanju i međusobnom povezivanju

jedinica i partizanskih štabova. Tu je i Naređenje komandanta NOP odreda Jugoslavije Štabu NOP odreda Hrvatske o koordinaciji borbi u Lici i Bosanskoj krajini i odabiranju predstavnika za narodne komitete oslobođenja (kolo-voz 1941) i pismo generalnog sekretara KPJ sekretaru CK KPH o urednijem upućivanju materijala Kominterni i organizacionom i političkom učvršćenju partijskih organizacija i partizanskih odreda Hrvatske (12. rujan 1941). Između ostalog, u njemu se navodi sumnja o tome šalje li Kopinič poruke koje mu se dostavljaju za Izvršni komitet Kominterne. Tito u vezi s tim kaže: »Ja iz radio emisija ne vidim da su do njih doprle moje vesti o našim borbama posljednjih dana« (str. 162). Iz depeše se zaključuje da su postojale velike slabosti u partijskim organizacijama Hrvatske. Zahtijeva se da se iz upotrebe ukloni riječ gerilac a da se umjesto nje upotrebljava partizan. Jedan od posljednjih dokumenata navedene skupine ocjena je razvitka NOB-a u Jugoslaviji u završnoj riječi J. Broza Tita na savjetovanju predstavnika štabova i komandi NOP odreda Jugoslavije u Stolicama (dok. 63. od 27. IX 1941), u kojem se, uz ostalo, konstatira da je propao pokušaj ustaša i okupatora da raspirivanjem mržnje i međusobnog istrebljenja onemoguće oslobodilačku borbu u BiH. Ujedno se konstatira da je slabost ustanka u Hrvatskoj u tome što ustanak samo obuhvaća srpsko stanovništvo u Kordunu i Lici. Za Srbiju i Crnu Goru, BiH, Kordun i Liku ocjenjuje se da ustanak sve više prerasta u općenarodni ustanak.

Vrijednu pažnju među spomenutim dokumentima zavređuje Uputstvo GŠ NOP odreda Jugoslavije o ciljevima i zadacima NOP odreda od 10. VIII 1941. u kojem se navodi da je cilj borbe oslobođenje naroda Jugoslavije od okupatora i domaćih izdajnika. Fašizam se ocjenjuje kao najveći neprijatelj slobode i nezavisnosti naših naroda. To je prvo pisano uputstvo o vojnim i političkim zadacima partizanskih odreda koje razrađuje ciljeve organizacije i zadatke odreda. U njemu se ističe potreba jedinstvene vojne organizacije i rukovođenja u cijeloj Jugoslaviji. Jedinstvo se izražava obvezom poštivanja subordinacije. Svi partizanski odredi u Jugoslaviji potpadaju pod vrhovno rukovodstvo GŠ NOP odreda Jugoslavije. Knjiga donosi i dokumente u kojima se daju upute CK KPJ za suradnju s predstavnicima buržoaskih stranaka, posebno sa HSS. U njima se kaže da ne treba čekati sporazume s vodećim ličnostima tih stranaka već treba tražiti pouzdane ljude koji će svoje ime dati u ime HSS. Tako se već 5. IX 1941. godine upućuje organizacijama i pristašama HSS poziv za stvaranje jedinstvenog antifašističkog fronta u čitavoj Hrvatskoj.

Druga grupa dokumenata potječe od CK KPH, Operativnog rukovodstva pri CK KPH i pokrajinskih komiteta KPH. Broj te grupe dokumenata velik je a uzrok je tome velika uloga Partije u organizaciji i vođenju ustanka. Iako su dokumenti pretežno političkog sadržaja, u njima ima i dokumenata vojnog sadržaja pa su zato vrijedan izvor podataka o oružanoj borbi i revoluciji a odnose se na razvoj NOB-a i partizanskih odreda, na njihove uspjehe u borbama protiv okupatora i njihovih slugu, domaćih izdajnika. Uz to, spomenuti dokumenti sadrže podatke o brojnom stanju, naoružanju, kadru, međusobnim odnosima, disciplini, moralno-političkom stanju, odnosu prema narodu, opskrbi i informativno-propagandnom radu partizanskih odreda, zatim podatke o okupatorskim i kvislinškim snagama, njihovim uporištima, taktici, politici, njihovim gubicima u borbama s partizanima, naoružanju i materijalnim sredstvima. Iz obilja dokumenata izdvojit ćemo samo neke značajnije a odnose

se na razvoj ustanka u Hrvatskoj. Jedan od prvih dokumenata kojim CK KPH poziva hrvatski i srpski narod da povedu općenarodni rat protiv okupatora i njegovih pomagača ustaša datira iz lipnja 1941. U njemu se ukazuje na opasnost koja prijete od fašizma i upozorava narod da se ne pretvori u oružje koje će služiti okupatoru. Poziva se sve da zbiju svoje redove i da se okupe oko KP. Drugi proglas CK KPH vezan je za napad Njemačke na SSSR. Njim se daje do znanja svima da je kucnuo čas kad treba stupiti u borbu za konačno nacionalno i socijalno oslobođenje. CK KPH obraća se svim slojevima hrvatskog naroda i Srbima u Hrvatskoj. Na Hrvate se apelira da ne dopuste da odgovornost i ljaga za zločine okupatora i ustaša padnu na široke slojeve hrvatskog naroda, a od Srba se zahtijeva da se ne daju terorizirati i ubijati nego da se opru nasilju. Proglasi i pozivi koje je upućivao CK KPH pisani su po uzorku proglasa koje je narodima Jugoslavije upućivao CK KPJ. Poznato je da ustanak u Hrvatskoj nije u početku poprimio dimenzije ustanka u Srbiji, Crnoj Gori i BiH, osim u nekim njezinim krajevima (Lika, Kordun). U vezi s tim knjiga donosi pismo E. Kardelja upućeno J. B. Titu 2. kolovoza 1941. u kojem ga informira o vojno-političkoj situaciji u Hrvatskoj i Sloveniji. U njemu se, između ostalog, navodi da je u Hrvatskoj položaj Partije težak i da su ustaše uspjeli uhvatiti korijen (naročito kod kulaka). Kardelj daje negativnu ocjenu partijskog rukovodstva za koje se kaže da je prestalo biti političko rukovodstvo i postalo komisija za akcije. Kritizira i strategiju koja se primjenjuje u oružanom ustanku. Izlaz vidi u prelasku na kontraofenzivne akcije kao odgovor na teror okupatora. Kardelj ističe da je nužno potrebno dignuti na ustanak hrvatske mase jer će u protivnom srpska sela biti uništena.

O razvitku oružane borbe i poteškoćama u poduzimanju vojnih akcija ima prilično dokumenata. Potječu uglavnom s Korduna, Like, Banije, Gorskog kotara i Dalmacije. Jedan je od prvih dokumenata o razvitku NOB-a u Lici od 23. kolovoza 1941. godine a odnosi se na naredbu delegata GŠ o imenovanju Štaba bataljona gerilskih odreda za Liku. Iz njega se zaključuje da su se pripreme za oružanu borbu u Lici odvijale pod teškim uvjetima (posebno zbog vrlo žestokog ustaškog terora nad srpskim stanovništvom), te da su pripreme za ustanak počele rano kako bi se stanovništvo zaštitilo. Partija je, kaže se, do početka ustanka uspjela organizirati mase i povesti ih u borbu. Na tom je teritoriju 27. VII 1941. i počeo ustanak u Hrvatskoj. Poteškoće u daljnjem razvoju ustanka nastajale su zbog nepostojanja čvrstih vojnih jedinica, sposobnih da neprestano napadaju i čvršće se povežu. Bili su to seoski odredi, odnosno čete bez međusobne povezanosti koje su djelovale samo na svom teritoriju. Zato ih je trebalo ujediniti pod jedinstvenom komandom. To se uspostavlja 23. kolovoza 1941. godine, kad se formira Štab bataljona gerilskih odreda za Liku kao sastavni dio Brigade za oslobođene krajeve Bosne i Like sa središtem u Drvaru. (Time prestaje postojati Štab gerilskih odreda za Liku sa središtem u Lapcu.) Konferencija delegata NOP-a Korduna i Like (19. i 20. rujna 1941) i sastanak vojnih delegata Like 21. rujna 1941) daju podatke o karakteristikama ustanka u tim našim krajevima. Konferencija se također osvrnula na dotadašnji razvoj NOB-a i ukazala na nedostatke u njegovoj organiziranosti (ograničavanje na obranu, zapostavljanje napada, loša vojnička izobrazba, slaba povezanost s hrvatskim selima, zapostavljanje omladine i žena). Na sastanku vojnih delegata Like istaknuto je da NOB ima ne samo nacionalni već i socijalni karakter, ukazano na potrebu borbe i s Talijanima a ne samo s ustašama

i Nijemcima, na stvaranje NOF-a, osuđeni su pljačka i teror («Ne smijemo biti drugi ustaše [...]», str. 204). Na toj konferenciji ukazano je i na potrebu pravilnog odnosa prema Hrvatima. Politika Talijana, kojom su se željeli predstaviti kao zaštitnici Srba od ustaških progona, imala je suzbiti daljnje širenje ustanka (Sporazum u Otriću 1. VIII 1941). Talijani su isticali kako oni dolaze kao prijatelji srpskog naroda te da žele da u krajevima gdje žive Srbi vlada mir. Obćavali su Srbima kako više neće biti ustaša i neka se vrata svojim kućama budući da treba raditi i obrađivati polja (str. 251).

U vremenu kad Partija još nije uspjela postati rukovodećom snagom u nekim ustaničkim odredima taj sporazum mnoge pacificira. Zbog toga su komunisti vodili ogorčenu političku borbu da se taj sporazum između Talijana i četnika raskrinka, o čemu M. Orešković 14. VIII 1941. izvještava CK KPH. O tom sporazumu raspravljaju i vojni delegati Like 21. rujna 1941. Tom prilikom se ističe da narodu treba objasniti kako predstoji borba i s Talijanima, o čemu govori i Okružnica broj 3 CK KPH. Politički komesar NOP odreda Korduna 2. listopada 1941. šalje upute rukovodiocima i borcima Odreda o pravilnom zauzimanju stava prema Talijanima.

Značajan dokument koji knjiga donosi jest već spomenuta Okružnica broj 3 CK KPH od 30. rujna 1941. Ona ocjenjuje međunarodnu situaciju poslije napada Njemačke na SSSR, ističe ciljeve politike KPJ i zadatke KPH u vezi s borbom protiv okupatora i domaćih izdajnika. Okružnica ukazuje na nedostatke i slabosti proleterskog ustanka (neshvaćanje antifašističkog karaktera NOB-a i isticanje proleterskog karaktera revolucije te neposredno zauzimanje vlasti od proletarijata). Te se slabosti ocjenjuju kao »lijeva« skretanja i sektaška orijentacija. Rezultat takve politike izolirao je mase od komunista i suzio bazu NOB-a. Zahtijeva se da se rukovodstvu očiste od oportunističkih, paničarskih i nepouzdanih elemenata koji smetaju razvitku Partije i koče NOB.

Boljoj organizaciji partizanskih odreda u Hrvatskoj pridonosi Uputstvo delegata CK KPH o organizaciji i zadacima partizanskih odreda u Hrvatskoj u početku rujna 1941. koje je napisao M. Orešković. U njemu se ukazuje na ulogu i zadatke partizanskih odreda, njihovu unutrašnju organizaciju, disciplinu, međusobne odnose i rad. Prema tom Uputstvu, odredi su samostalne jedinice, sposobne za samostalne akcije. Sastoje se od 20 do 25 boraca a dijele se na desetine. Partizan-borac u odredu može biti svaki iskreni rodoljub kojem je na srcu interes naroda.

Poznato je da je ustanak u Dalmaciji u početku dobio težak udarac (razbijanje partizanskih odreda prilikom njihova odlaska iz obalskog dijela Dalmacije u Dalmatinsku zagoru u kolovozu 1941). O tome sadrže podatke ovi dokumenti: Izvještaj PK KPH za Dalmaciju od 19. rujna 1941, Izvještaj sekretara CK KPH — CK KPH o stanju u partijskim organizacijama i partijskim jedinicama u Dalmaciji od 22. listopada 1941, Izjava PK KPH za Dalmaciju u vezi sa stradanjem partizanskih odreda od 30. listopada 1941, i dr. U izvještaju od 19. rujna govori se o pokušaju prebacivanja partizanskih odreda na slobodni teritorij, izvršenim akcijama i vojno-političkom stanju u Dalmaciji. Pri tome se ukazuje na neuspjeh formiranja odreda, njihovo razbijanje, izdaju velikosrpskih i ostalih reakcionarnih elemenata u Splitu koji unose rascjep među partizane, surađuju s Talijanima, održavaju kontakte s HSS (radićevcima), nacionalistima i samostalcima. U izvještaju od 22. listopada utvrđuje se da je

položaj partijskih organizacija u Dalmaciji slab. Zamjera se članovima PK KPH što ne idu u ostale dijelove Dalmacije jer u nekim krajevima nema partizanskih odreda (primjer južna Dalmacija), govori se o lošem stanju na području Sinja, nerazvijenom NOF, slabo organiziranoj partijskoj tehnici, neorganiziranoj Narodnoj pomoći i dr. Izjava PK KPH od 30. listopada ukazuje i na odgovornost CK KPH za stanje u Dalmaciji (njegovim se delegatima spočitava da su forsirali formiranje odreda kad još nisu postojali uvjeti). Nasuprot tome u pismu CK KPH PK KPH za Dalmaciju od 3. listopada za neuspjeh odreda okrivljuju se rukovodioci iz Dalmacije. CK KPH upućuje PK KPH za Dalmaciju da »[...] pojačaju rad u redovima pristaša HSS, bez obzira na držanje vodstva [...]«. »Mi moramo uvesti u NOB njihove pristalice, sviđalo se to rukovodstvu ili ne« (str. 256—257). Otvoreno pismo CK KPH pisano je 16. studenog 1941 a poslano oko sredine 1942. U njemu se ocjenjuje organiziranost ustanka u Dalmaciji, između ostalog, ističe kako se članovi pokrajinskog rukovodstva u početku nisu snašli i nisu bili na »[...] dovoljnoj političkoj visini« jer nisu uspjeli formirati partizanske odrede kako je to urađeno u drugim krajevima. Kritizira se i njihova orijentacija na sabotaze i diverzije i druge »niže« oblike borbe. Neshvaćanje potrebe oružane borbe PK KPH smatra se uzrokom neuspjeha ustanka. U pismu sekretara Operativnog partijskog rukovodstva CK KPH od 11. studenog 1941. obrazlažu se kazne članovima PK KPH za Dalmaciju.

U daljnjoj grupi dokumenata knjiga sadrži 89 dokumenata NOP odreda i štabova grupa odreda u Hrvatskoj. Redakcija objašnjava njihovo uvrštavanje u knjigu tim što su ti odredi bili prve organizirane partizanske jedinice. Smatra se da rad tih odreda može »[...] umnogome dati predodžbu o naporima, teškoćama, uspjesima i umijeću tih štabova i jedinica u prvim mjesecima oružane borbe, organizaciji i izgradnji vojnih jedinica, oružanih snaga revolucije«. Čitajući te dokumente uočava se snaga partizanskih odreda u Lici, Kordunu, Baniji, Gorskom kotaru, Dalmaciji a i u ostalim dijelovima Hrvatske. Iz njih se upoznaje rad partijskih organizacija i njihovo angažiranje u izvršavanju vojno-političkih zadataka, zatim i druge djelatnosti na oslobođenom teritoriju (polaganje partizanske zakletve, mjere za suzbijanje špijunaže, obavljanje mobilizacije, upute za rad političkih komesara, odnos prema zarobljenicima, čuvanje službenih dokumenata, uspostavljanje veza među odredima i komandama, političke prilike u pojedinim krajevima i dr.).

Knjiga donosi i Pravilnik o organizaciji i radu NOO u kotaru Kirinsko-sjeničkom od 14. prosinca 1941. To je prvi dokument kojim se regulira uspostava narodne vlasti na oslobođenom dijelu Hrvatske. Taj pravilnik utvrđuje da odbori NOF-a predstavljaju vlast te da ta vlast odlučuje o narodu i vojsci. Prema tom dokumentu, NOO se brine o uzdržavanju vojske, o narodnom gospodarstvu, zdravstvu, odgoju, sudstvu i upravi. Utvrđuju se mjesta na koja se ta vlast proteže, utvrđuje se organizacija uprave i njezini zadaci u oblasti gospodarstva i sudstva.

Mnogo dokumenata informira o borbama i akcijama partizana, posebno o njihovim značajnijim akcijama.

Prve vijesti o formiranju Glavnog štaba Hrvatske (GŠH) sadržane su u direktivnom pismu CK KPH upućenom Okružnom komitetu KPH za Karlovac od 19. listopada 1941. U njemu se, između ostalog, navodi da je formiran GŠH.

Navode se i imena osoba koje ga sačinjavaju. Od OK KPH Karlovac zahtijeva se da o tome obavijesti imenovane drugove te da zakažu prvu sjednicu Štaba. Na toj sjednici trebalo je konstituirati Štab i podijeliti funkcije. U dokumentu se daju i druge upute, među njima i obavijest da se ne nose crvene zastave te da politički komesari i komandanti ne nose nikakve oznake (samo po mogućnosti posebnu uniformu).

O djelovanju GŠH u 1941. objavljena su 43 dokumenta koji prikazuju njegovu aktivnost i rezultate postignute u organizaciji partizanskih odreda, njihovim akcijama, njihovom jačanju i međusobnoj suradnji. Iz priloženih dokumenata vidljivo je da je GŠH uglavnom komunicirao u početku s grupom odreda Korduna, Banije, Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, s kojima je imao relativno dobre veze. Među dokumentima ističemo: Uputstvo Operativnog partijskog rukovodstva CK KPH partijskim i vojnim rukovodstvima o vođenju i razvijanju NOB-a, Naređenje komandantu ličke grupe NOP odreda o boljoj organizaciji veza i ispravljanju grešaka u vezi s NOO, Naređenje Štabu NOP odreda Korduna i Banije o dolasku na konferenciju vojnih predstavnika Like i Korduna, Saopćenje komandi Drezničke čete o ovlastima delegata GŠH za rješavanje pitanja prehrane i organizaciju veza, Saopćenje operativnom partijskom rukovodstvu CK o savjetovanju vojnih predstavnika Like i Korduna, formiranju partizanskih odreda, izvještaji VŠ NOV i POJ o akcijama ličkih, kordunaških i banijskih partizana, Naredba broj 3 podređenim jedinicama o potrebi stalnosti rukovodećeg kadra, uvođenju službenog pozdrava i organizaciji prebacivanja pošte, pismo komesarima grupa odreda o slabostima u radu, itd.

U izvještaju od 15. prosinca 1941. godine upućenom VŠ NOV i POJ ističe se da vojna organizacija u Lici još nije provedena potpuno (seljaci neće da stupe u borbu s Talijanima i oružje neće da predaju partizanima a najjače uporište im je u Srbu). Iz izvještaja se saznaje da je u gospićkom kotaru formiran odred od 2000 partizana sa 200 pušaka i 8 puškomitraljeza te da većina njih još nije spremna za sve akcije. Takva jedinica formirana u Lapcu ima 60 ljudi, u Korenici 450, Otočcu 760, Perušiću 25 (pretežno Hrvati). U Gračacu je bio jak četnički uticaj i nije osnovana partizanska jedinica. Četa »M. Orešković« sastoji se od 130 ljudi. Izvještaj ocjenjuje da su partizanske snage slabe za ofenzivu i da se za ofenzivne akcije upotrijebe pokretne jedinice s oko 300 ljudi. U Kordunu i Baniji situacija je bila nešto drukčija. Za stanje na Baniji i Kordunu kaže se da se borbe s Talijanima vode, da ih u tim borbama pomažu seljaci koji nisu naoružani te da su »[...] s partizanima i traže od partizana da budu u selu a ne u šumi«. Na Baniji je organiziran bataljon sa 4 čete.

U Gorskom kotaru i Primorju formiran je Primorsko-goranski odred od dva bataljona s 330 ljudi a oslobođeni teritorij nalazio se u području Drežnice. U izvještaju (od 27. XII 1941) koji je upućen CK KPH o organiziranju GŠH i teškoćama u radu navodi se da organizacija slabo napreduje i da je najveća poteškoća organizirati rad u hrvatskim selima a i da postoji otpor primanju Hrvata u partizanske jedinice (»Glavno će biti da se kod partizana odlučno prekine s otporom protiv primanja Hrvata u sve čete«, str. 596).

Zanimljivi su i podaci o brojnom stanju ljudstva i naoružanju jedinica grupe odreda NOP-a za Liku. Na dan 27. prosinca 1941. u Lici su bila 4 bataljona (Lapački, »Ognjen Prica«, Otočački i »M. Orešković«) s 3733 borca.

GŠH bio je u stalnom kontaktu sa štabovima grupa i odreda, upućivao im direktive, upute, smjernice i ocjene. Tako se u pismu političkog komesara GŠH,

upućenom politkomesaru Kordunaškog NOP odreda, kritizira Okružnica broj 11. U kritici se ističe da im u Odredu još nije »[...] izražena linija borbe za nacionalno oslobođenje«. Ujedno se daju upute kako treba okružnicu formulirati. Posebno se ukazuje na to da je glavni politički problem na području u kojem Odred djeluje uspostava bratstva i jedinstva Srba i Hrvata te privlačenje i mobiliziranje hrvatskih masa u partizanske jedinice.

Slično se kaže i u pismu politkomesara GŠH Ivi Marinkoviću u kojemu se navode greške u radu Primorsko-goranskog odreda (prosinac 1941) i upućuje na potrebu uspostavljanja discipline među partizanima, na jačanje partizanskih jedinica (posebno njihova jedinstva) i upozorava se na to kako partijske organizacije ne treba da se upuštaju u rukovođenje partizanskim pokretom, a naglašava da Partija ne smije neposredno mijenjati rukovodstva vojnih jedinica. Knjiga donosi i brojne izvještaje štabova partizanskih odreda upućene GŠH u kojima ga informiraju o poduzetim akcijama i o stanju u tim odredima, stupnju razvijenosti NOP-a itd.

Treba napomenuti da je većina dokumenata te knjige već objavljena u Zborniku dokumenata i podataka... koji je izdao Vojnoistorijski institut u Beogradu, neki su štampani i u Sabranim djelima J. Broza Tita a neki su dokumenti u cijelosti ili fragmentarno objavljeni i u nekim drugim edicijama. Značenje je te knjige u tome što se u njoj prvi put na jednom mjestu objavljuju svi dosad pronađeni dokumenti GŠ NOP odreda Hrvatske (u 1941) i velik broj dokumenata jedinica i štabova partizanskih odreda u Hrvatskoj nastalih 1941. na osnovi kojih se sagledava razvoj vojne organizacije partizanskih odreda u Hrvatskoj 1941.

Čitajući te dokumente upoznajemo ne samo oružane akcije već i stupanj razvitka NOP-a i organiziranosti Partije. Dokumenti štabova pojedinih odreda (narочito u početku dizanja ustanka) nemaju formu vojnog akta. U njima se uz naređenja i savjetuje, predlaže, moli i obavještava.

Svi dokumenti u knjizi štampani su izvorno a na kraju se nalazi opis i signatura. Za dokumente koji nisu pronađeni u arhivima a objavljeni su u raznim edicijama, umjesto opisa i signature navedeno je gdje su objavljeni. Na osnovi dokumenata te knjige čitalac upoznaje velike napore GŠH na uspostavljanju trajnog rukovođenja i komandiranja jedinicama u Kordunu, Baniji, Lici, Gorskom kotaru i Primorju, što je umnogome pridonijelo bržem procesu širenja i stabilizacije ustaničkih jedinica u tim krajevima Hrvatske. GŠH je u to vrijeme postigao zapažene rezultate u reorganizaciji, jačanju i uspostavljanju partizanskih odreda i grupa u Hrvatskoj. Potkraj 1941. godine nestaje raznolikih ustaničkih jedinica — partizanskih, gerilskih odreda, rejona, bataljona, partizanskih baza i logora. Izgrađuje se jedinstvena oružana snaga, jača i pokretljivija, borbenija i spremnija od ranijih jedinica. Vidni se rezultati postižu i u uspostavljanju sanitetske službe. Izgrađuje se sistem organiziranja prehrane i opreme boraca. GŠH pružio je veliku pomoć nižim jedinicama u uklanjanju početnih slabosti prilikom vođenja oružanih borbi (saznanje da je težište razvitka ustanka izvan gradskih područja te izbjegavanje frontalne borbe i strogo pridržavanje partizanske taktike ratovanja).

GŠH ulaže velike napore da osigura vezu s VŠ NOV i PO Jugoslavije i s Operativnim partijskim rukovodstvom, odnosno CK KPH. Veze su održavali kuriri, uz osobne kontakte članova CK KPH, na sastancima i savjetovanjima.

Neprocjenjiva je uloga GŠH u oživotvorenju odluka savjetovanja u Stolicama i Okružnice broj 4 CK KPH o organiziranju i usmjeravanju rukovođenja organa narodne vlasti. GŠH je svojim radom uspostavio i temelje obavještajne službe, izgradnje i jačanja političkih prilika u partizanskim odredima.

Knjiga GŠH — dokumenti 1941 — vrijedan je prilog upoznavanju razvitka NOP-a u 1941. godini u Hrvatskoj i dokaz njegova uspješnog razvitka u toj godini oslobodilačkog rata.

Franko Mirošević

JOSIP HRNČEVIĆ, Svjedočanstva, Zagreb 1984, 254 str.

1. Koliko je ta knjiga politička autobiografija J. Hrnčevića, istaknutog revolucionara, toliko je istodobno i svjedočenje o vremenu i ljudima jedne generacije. Opisujući svoj životni put, autor jednostavno i toplo ispisuje sudbine mnogih znanih i neznanih revolucionara. Knjiga je zanimljivo štivo o putu sazrijevanja jednog komunista, njegovom ilegalnom djelovanju, a javno nosiocu građanske profesije prije rata — suca; što je imalo svojih olakšavajućih ali i otežavajućih okolnosti. Autor je jedan od onih pregalaca i stručnjaka koji su teorijski i praktično stvarali osnove novoga pravosudnog sistema socijalističke Jugoslavije, pa knjiga obiluje iskustvima i dilemama iz toga područja, i u radu revolucionarnih partizanskih sudova, u pitanju odnosa »starog« i »novog« prava, i u izgradnji socijalističkog prava samoupravne Jugoslavije. Već 1946. J. Hrnčević je postavljen za javnog tužioca FNRJ, te se kao zastupnik optužbe ili suradnik na pripremanju javio na poznatim poslijeratnim sudskim procesima ratnim zločincima i suradnicima okupatora, kao i inicijatorima i suradnicima organizirane neprijateljske djelatnosti protiv nove Jugoslavije: četničkom komandantu D. Mihailoviću i suradnicima, kolaboracionistu nadbiskupu A. Stepincu i znatnom dijelu klera katoličke crkve, ustaškim zločincima i križarskim grupama. Iznoseći pri tome i neke manje poznate činjenice, autor je u knjizi dao i iscrpne prikaze tih suđenja, kao i neprijateljske aktivnosti koja im je prethodila.

2. Knjigu »Svjedočanstva« čine dva dijela: prvi, naslovljen Zapis, obuhvaća ova poglavlja: Moje djetinjstvo i školovanje, Deset godina u Varaždinu i Čakovcu (1931—1941), Među srijemskim partizanima, Povratak na Kalnik, U vojnom sudstvu, Javno tužilaštvo — organ krivičnog gonjenja i čuvar zakonitosti, Sudstvo u uvjetima borbe za socijalističku demokraciju, Traganja za novim rješenjima u pravosuđu i pravnom sistemu.

Drugi dio, Prilozi, sastoji se od analitičko-informativnih prikaza poslijeratnih sudskih procesa ratnim zločincima i suradnicima kvislinške i okupatorske vlasti, te nosiocima neprijateljske djelatnosti, kao i nekoliko stručnih članaka: Suđenje Draži Mihailoviću, Alojzije Stepinac pred narodnim sudom, O samostanu »Široki Brijeg«, Dragoljub Jovanović i Franjo Gaži, Budimpeštanski procesi (Su-